

Pešta, Pavel

Satirik Jiří Haussmann a revoluce

In: *Literatura, umění a revoluce : sborník vědeckého symposia věnovaného osmdesátému výročí narození V.V. Majakovského a čtyřicátému výročí úmrtí A.V. Lunačarského*, Brno 30. října - 2. listopadu 1973. Burian, Jaroslav (editor); Mikulášek, Miroslav (editor). Vyd. 1. V Brně: Universita J.E. Purkyně, 1976, pp. 251-261

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/121299>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

P. PEŠTA (BRNO)

SATIRIK JIŘÍ HAUSSMANN A REVOLUCE

S tím, co se událo v Rusku roku 1917, musely se tak či onak vyrovnat všechny tvůrčí osobnosti, kterým běh světa nebyl lhostejný. Byli zde lidé, které jejich společenská pozice, spjatost s dělnickým hnutím, marxistický světový názor a jiné okolnosti vedly k okamžitému akceptování revolučního vývoje v Rusku. Bez vnitřních rozporů byl i jejich protipól jednoznačně spjatý s velkoburžoazií. Avšak mezi těmito krajními póly bylo široké pole tvůrčích duchů, kteří se museli ke svému stanovisku probíjet. Nebylo snadné orientovat se ve změní událostí a protichůdných informací ani pro tak bytostného revolucionáře, jakým byl St. K. Neumann — i jeho vztah k vývoji po Říjnové revoluci prošel zvraty. Oč obtížnější bylo vše pro osobnosti, které neměly jeho životní a politické zkušenosti ani kontakt s dělnickým hnutím, a přesto se s problematikou revoluce znovu a znovu usilovně vyrovnávaly.

Jednou z osobností české literatury, u nichž byl tento vnitřní boj zvlášť dramatický, byl Jiří Haussmann, považovaný za druhého našeho nejvýznamnějšího satirika 20. století po Jaroslavem Haškovi. Pocházel z rodiny vysokého soudního úředníka, vlastenecké, ale konzervativní a silně nábožensky orientované. Poměrně záhy se oprostil od rodinné bigotnosti a konzervativnosti, jen vlastenectví v něm hluboce zakořenilo; bylo však vzdáleno šovinismu. I některé osobní vlastnosti Haussmannovy ovlivnily jeho přístup k revolučnímu hnutí: byl to především jeho individualismus a skepticismus, které mu bránily plně se ztotožnit s nějakou myšlenkou nebo hnutím. Proto se někdy může jevit jako bezzásadový posměváček, který se s lehkým srdcem vysmívá prostě všemu. To by byla ovšem podobná zkreslující krajnost, jako když byl pro některé své projevy přiřazován ke skupině proletářské poezie, ač jí byl názorově i lidsky vzdálen.¹⁾ Na druhé straně však nacházíme u mladého Haussmanna i jisté předpoklady pozitivního vývoje. V jeho deníkové zповědi *Jaký jsem*, psané podle všeho ještě před vypuknutím první světové války, v 15—16 letech Haussmannových, máme svědectví o jeho zájmu o socialismus. Důležitá je zvláště jedna ze závěrečných úvah, proč není šťastný ve svém vnitřním životě: „nesnesu pohled na ncspravedlnost světa, třeba sociální nerovnost — útisk jednotlivců atd. Doufám a věřím však v nápravu.“²⁾

Potýkání s tím, co přinesla Říjnová revoluce, tvoří přímo osu Haussmannova díla. Běžně se traduje, že od negativního vztahu k Říjnové revoluci prošel rychlým vývojem k jejímu akceptování a obhajobě. Jenže ve skutečnosti to nebylo tak jednoduché, byl to vývoj dlouhodobý plný zvrátů a zdánlivých i skutečných rozporů. Rád bych jej zde stručně objasnil, ve značné míře na základě dosud nevyužitého materiálu z novin a časopisů; to, že se k němu dosud nepřihlíželo, zkruslovalo Haussmannův vývoj i skutečný smysl některých jeho básní.

* * *

5. září 1918 otiskl Haussmann v satirickém časopise Šibeničky protirevolučně vyznívajícím „hrdinský epos o šesti zpěvech“ *Karmínová garda*,³⁾ který zařadil i do první své sbírky *Zpěvy hanlivé*, vyšlé v červnu 1919. Do této doby — od podzimu 1918 do jara 1919 — klade se běžně⁴⁾ průběh Haussmannova vývoje od odmítání k přijímání revoluce; závěrečná Haussmannova poznámka ke knize, že mnohé své názory v ní pronesené, především o Říjnové revoluci, zásadně změnil, a báseň *Noví Leonidové*, vysmívající se jízlivě protibolševickému projevu pražského řeznictva, jsou vykládány jako důkazy nesporného Haussmannova názorového obratu od protirevolučního stanoviska k sympatiím vůči bolševikům. Jenže skutečnost není s touto tezí v souladu.

Je třeba předem uvést, že Haussmann psával takřka výhradně o věcech, které ho přímo osobně vzrušovaly. Proto se jeho satira zpravidla týkala poměrů v Rakousko-Uhersku a po jeho rozpadu v Československu; pokud se objeví některé motivy zahraniční, jsou ve vztahu k těmto problémům domácím — za války pak byly ve vztahu k výsledkům od ní očekávaným. Haussmann stál od počátků své tvorby — od r. 1915, kdy jako šestnáctiletý začal psát své první epigramy a drobné satiry, tehdy v důsledku válečné cenzury ovšem nepublikovatelné — na pozici radikálního křídla v české politice, které mělo negativní vztah k Rakousku a postupně stále zřejměji usilovalo o jeho rozbití a o samostatný československý stát; dosažení tohoto cíle měla umožnit válečná porážka Rakouska a Německa. A tak mohl satirik na začátku *Ódy na jaro 1917*⁵⁾ uvítat Únorovou revoluci v Rusku:

Přišlo jaro v plné kráse,
všechno všude zelená se,
kam jen padne jeho čar:
Zezelenal strašně car,
když mu dali znenadání
k laskavému podepsání
— pokládal to za zlý sen —
dekret, že je sesazen.

Od sesazení cara a nastolení demokratické vlády si většina příslušníků českého národního hnutí — kromě vyslovené pravice, jakou představoval např. V i k t o r D y k⁶⁾ — slibovala posílení Ruska a zvýšení jeho bojové aktivity v rámci Dohody; proto Haussmann v závěru *Ódy na jaro 1917* přijímá s povděkem, že mírové nabídky rakouského ministra zahraničí Czernina byly novou ruskou vládou odmítnuty.

Obdobně v historickém kontextu je třeba chápat komický epos *Karmínová garda*. Haussmannova satira je jedním z projevů averze vůči prorakousky orientovaným politikům nejrůznějších směrů, jak ji můžeme od r. 1917 soustavně sledovat v národně radikálních časopisech Národ a Česká demokracie i v Bassových Letáčích. Sem se nesl patos Haussmannova útoku v *Karmínové gardě*; o tom svědčí významně i to, že vedle Bohumíra Šmerala a několika jiných sociálně demokratických předáků obdobně zaměřených jsou zde v jedné rovině uváděni i mladočeši Z. V. Tobolka a František Fiedler, staročech Eduard Jan Baštýř, starosta Prahy Karel Groš aj. — „celá česká pravice“, jak říká Haussmann. Ideový vrchol skladby je ve verších 4. zpěvu: „Vždyť my přece nejsme vůbec žádní Češi, / my jen česky mluvíme!“ K bolševické revoluci v Rusku se obrátila satirikova pozornost v důsledku Šmeralova pozitivního vztahu k ní. Šmeral byl totiž pro Haussmanna i jiné národní radikály prototypem prorakouského a proněmeckého politika, z tohoto zorného úhlu jej Haussmann napadal už dříve, ještě před Říjnovou revolucí.⁷⁾ Haussmannova averze vůči bolševikům byla tedy podložena především hlediskem českého národního hnutí, jehož pozice se vyřazením Ruska z protiněmecké a protirakouské koalice značně ztížila; byly obavy, že porážka Německa a Rakouska nebude tak výrazná, aby bylo možno prosadit uskutečnění českých národních nadějí. Naopak nacionální politikové němečtí a rakouští z hlediska okamžitého válečného cíle — bez ohledu na třídní protikladnost — tuto situaci vítali.⁸⁾ Nelze se divit, že za těchto okolností Haussmann nemohl rozlišit rozdílný třídní základ a zájem ve stanoviscích reakčních německých nacionálů na jedné straně a V. Šmerala, v němž viděl hlavního představitele oportunistické prorakouské české politiky za války, na straně druhé; jevila se mu v podstatě jako totožná a vrhala tak nepříznivé světlo i na revoluční dění v Rusku, jako by sloužilo zájmům Němců (o tom se šířily i různé pověsti). Nepsal tedy Haussmann *Karmínovou gardu* jako výraz zásadního nepřátelství k revolučnímu dělnickému hnutí, o to zde nešlo; posuzoval pouze soudobou situaci netřídně, z hlediska hlavního cíle národního hnutí, který se mu jevil jako prvořadý. Byl ovšem ovlivněn tehdy běžnými protisovětskými pomluvami, ke karikování revolučních sil jej pak přiměl také nedlouho předtím propuknuvší konflikt československých legií se sovětskou mocí.

Vznik samostatného státu vytvořil předpoklady k tomu, aby vlastní sociální smysl Říjnové revoluce nebyl překrýván okamžitými potřebami národními. Nedošlo k tomu ovšem rázem. H a u s s m a n n opouští svou dosud ústřední protirakouskou tematiku jako odbytou a zaměřuje se proti-

měšťácky a protišovinisticky; jde mu především o vnitřní nešvary ve státě. Chce být však státotvorný; hlavním jeho zájmem se stává konsolidace nového státu, který by měl být ke všem spravedlivý. Chce podpořit heslo vedoucích představitelů, že se Československo má stát ostrovem klidu a pořádku v rozvrácené a rozbouřené Evropě; tím má být zajištěna důvěra a podpora Spojenců i bezpečná existence státu. Z hlediska stability státu odsuzuje proto jak uplatňování kořistnických zájmů buržoazie, tak v několika básních z prosince 1918⁹⁾ i neklid mezi částí dělnictva, do něhož navrátilci z Ruska (např. Muna) vnášeli revoluční myšlenky. Potom však přichází začátkem dubna 1919 báseň *Noví Leonidové*,¹⁰⁾ zesměšňující protibolševický projev pražských řezníků. Z jejího zařazení na konci Zpěvů hnilivých a ze zmíněné již poznámky Haussmannovy o změně názorů na ruskou revoluci bychom mohli na první pohled skutečně soudit, že Haussmannův vývoj k revoluci je dovršen — jenže pochopení charakteru celého jeho díla i znalost kontextu to vyvrací. U Haussmanna je totiž vždy jasno, na koho útočí, nebývá však jednoznačně zřejmé, za čím stojí, z jakých pozic podniká svůj útok (něco podobného ostatně vytkl Haussmannovi ještě r. 1922 v recenzi jeho *Divokých povídek* B. V á c l a v e k¹¹⁾). Haussmannovi šlo v básni *Noví Leonidové* o to, kdo a jakým způsobem chce řešit soudobé politické problémy, kdo si chce hrát na zachránce národa od bolševiků; kurióznost námětu spočívá v tom, že za zachránce národa se vydávají ti, kteří jej za války většinou keřasky okrádali a stali se proto předmětem nenávisti lidu. Satirik chtěl ukázat, že za velkohubými frázemi se skrývají ziskové zájmy boháčů, v daném případě zájem řezníků na vysokých cenách masa.¹²⁾

Domněnku, že se touto básní jednoznačně postavil na pozici bolševiků, vyvrací další tvorba Haussmannova: vzápětí po jejím časopiseckém otištění publikovaná větší skladba *Sketa*,¹³⁾ předvolební pamflet na všechny politické strany peroucí se o voliče, nejostřeji však vyznívající proti „bolševikům“, nebo pozdější protibolševické básně z konce roku 1919 *Kladenská národní a Satanova zpověď*,¹⁴⁾ obě zaměřené proti stávce kladenských horníků na obranu šířitele bolševických myšlenek Muny.

Mezitím se však v Šibeničkách objevila báseň *Převrat*,¹⁵⁾ vyjadřující sympatie k rozdrčené snaze maďarského lidu po svobodě a socialistickém řádu. V době protimaďarské averze a dokonce bojů čs. armády proti Maďarské republice rad zde překvapuje nenacionalistické a jakoby prorevoluční stanovisko Haussmannovo; jistě tu lze vidět další zárodek jeho cesty kupředu, ovšem v Haussmannově postoji hraje základní roli to, že po pádu Republiky rad se přechodně zmocnili vlády v Maďarsku opět Habsburkové, a ti mu byli ze všeho nejméně sympatičtí.

Počátkem r. 1920 v tvorbě Haussmannově zřetelně sílí kurs doleva. Satirik napadá kořistění západních imperialistických států v republice, vysmívá se obavám ze socializace, strachu z bolševismu a volání po mírné evoluci. 1. dubna otiskuje v Šibeničkách *Ošklivou pohádku o zlém*

*draku Bolševínovi, hodném Vaškovi a jiných věcech podivuhodných,*¹⁶⁾ v níž alegoricky zobrazuje sblížování bolševiků se širokými vrstvami ruského lidu; próza ústí v odmítnutí intervence proti sovětskému Rusku a v úsilí o přátelské styky s ním, naši vládě se pak vytýká, že je v tom směru liknavá. Tento Haussmannův vývoj na jaře 1920 vrcholí básní *Hrobaři*, otištěnou v Neumannově Červnu,¹⁷⁾ v níž básník nadšeně vítá krach polské intervence proti sovětské vládě. Protože není příliš známa, ocituji alespoň 1. strofu této zaujatě napsané básně:

Pst! Pst! Ať se neprobudí! Zticha!
Mrtva? Ksakru! Ještě dýchá!
Ještě žije Sovdepie!
Krvácí však, honem kropáč, rakev, kámen!
Tak. Teď řeknem, že je s ní amen.
Pozor! Držte! Zatlučte tam ještě víc tu skobu!
Aby nám tak, jako ondy, zase vstala z hrobu!
Sotva bychom snesli tuhle novou hanbu.
Nehýbá se. Polska jásá. Zaplaťpánbu!

Avšak i v tomto případě musíme při výkladu zachovat jistou opatrnost. Je nesporné, že Haussmann je nekompromisně proti intervenci, ale jeho zaujetí je zřejmě ovlivněno tím, že šlo o porážku Poláků, vůči nimž byl ostře zaměřen už od dřívějška — pro jejich podporu rakouské vlády za války a pro jejich požadavky vůči Československu (Těšínsko).¹⁸⁾ V jejich útoku na sovětské Rusko mohl tedy vidět další projev polské rozpínavosti. Pozoruhodné ovšem je, že tuto báseň otiskl Haussmann v Neumannově Červnu, který se právě tím číslem stal orgánem komunistických skupin.

Ani toto významné Haussmannovo přiblížení k revolučním silám však nebylo definitivní. Rok 1920 se zdá svědčit o jeho silicím porozumění pro bolševiky a ruskou revoluci, tento vývoj byl však něčím zastaven a zvrácen v druhé polovině roku — podle všeho rozkošem sociální demokracie a prosincovými událostmi. Nacházel-li totiž Haussmann v letech 1919—1920 jisté porozumění pro bolševiky zahraniční, konkrétně ruské a maďarské, neměl je už tolik pro představitele revolučního směru u nás; zde je satiricko- stanovisko nesporně ovlivněno dávnou averzí vůči B. Šmeralovi, který je nejčastější postavou jeho časopiseckých satir let 1917—1921, především však jeho pozicí státotvorného socialisty. Během roku 1921 publikuje Haussmann — nejvíce v listech sociálně demokratických — celou sérii ostrých satir, zaměřených především proti domácím komunistickým vůdcům, občas však i s protisovětským ostnem; obviňuje Moskvu, že dává československým komunistům pokyny a podněcuje je k rozkladné činnosti proti státu, což pak má za následek růst reakčních sil u nás.¹⁹⁾ Proto současně brání marxismus proti útokům zprava. V r. 1921 se Haussmann také obrací k otázce vztahu revoluce a umění — a vidí jej černě. V próze *Výlet*²⁰⁾ píše pamflet na umění v komunismu — básníci jsou podle jeho satiricky nadsazené představy soustředěni do dílen, v nichž píší hromadně v přesně vymezené

pracovní době básně stanoveného rozsahu na určená témata. Potom podniká několik výpadů proti mladým, s komunistickou stranou spjatým básníkům, jejichž snažení o revoluční umění se mu jeví jako módně epigonské, konjunkturální a prázdně bombastické.²¹⁾ Dostává se tak do zásadní opozice k wolkrovské literární generaci, a sám W o l k e r píše jízlivou polemiku proti Haussmannovi.²²⁾

Takto vstupuje Jiří Haussmann do posledního roku svého života — roku, který byl pro výsledné vyznění jeho díla rozhodující. Již na jeho počátku se přestávají v časopiseckých pracích objevovat protikomunistické útoky — a když pak připravuje do tisku své *Divoké povídky* (vyšly v květnu 1922), škrtá z původního znění textů některé protikomunistické invektivy; ponechává však výpady proti mladým umělcům hlásícím se ke komunismu.

V létě 1922, po propuknutí své těžké nemoci, z níž se již nezotavil, dokončuje Haussmann svůj román *Velkovýroba ctnosti* a sestavuje sbírku *Občanská válka*. Ta je výběrem z jeho veršované produkce let 1920—1922, tedy do značné míry z období, v němž vznikala řada jeho satir protikomunistických. Haussmann do knihy však vybral vesměs jen tvorbu vyhraněně protiměšťáckou, vznikající paralelně; z protikomunistických útoků se do knihy nic nedostalo. Tímto promyšleným výběrem, doplněným o básně dříve neotištěné, vytvořil satirik vlastně novou podobu svého díla; v novém kontextu dostaly také některé básně poněkud jiný význam. Před tím, abychom soudili, že Haussmann v této sbírce stál již na revolučních pozicích, nás však varuje báseň *Pohádka o hloupém Vaškovi*, odmítající poslušnost jak Paříži, tak Moskvě, a vyzývající českého Vaška, aby šel svou vlastní cestou. Proto musíme být opatrní i při interpretaci titulní básně sbírky, která bývá považována za vyvrcholení Haussmannova ideového vývoje. Je zde zesměšněno fiktivní tažení ustrašené nacionální buržoazie proti bolševickému nebezpečí — jenže významný detail, že toto nebezpečí představují sněhuláci, kteří se slunečním teplem rozplynou, připouští i takovou možnost výkladu, že autor demaskuje panikářství a demagogii buržoazie na jejím strachu z nebezpečí, jež je podle něho zcela iluzorní pro slabost komunistického hnutí. Třebaže v úvodních verších užívá pojmu státotvornost v ironickém kontextu, z jeho pranýřování národně demokratického nadávání na republiku a „na humanitní taktiku“ vládní kurs určující skupiny Hradu (ve 2. zpěvu) lze vyvodit, že sám svou státotvornost v principu neopustil;²³⁾ verše závěrečného zpěvu o kalužích, které zbyly po sněhulácích, a zvláště o tom, že „v každé z nich ležel jeden praporeček rudý, / přeusmrtý svědek slávy dávno minulé“, zdají se korespondovat se skeptickým pohledem na situaci komunistického hnutí, příznačným pro Haussmannovu tvorbu po celý rok 1921.²⁴⁾ Znovu můžeme konstatovat, že opakující se výsměch strachu buržoazie z bolševiků ještě zdaleka neznamenal, že se satirik s bolševiky ztotožnil. Báseň *Občanská válka* nebyla otištěna časopisecky, nemůžeme ji tedy přesněji datovat; podle ideového zaměření by

bylo možno její vznik klást kamkoli mezi báseň *Noví Leonidové* z jara 1919 a první polovinu r. 1922, obavou z možného příchodu Rudé armády by se hodila zvláště do roku 1920, kdy se při bojích s Poláky nejvíce přiblížila. Avšak některé časové narážky (např. ve 4. zpěvu na *Očistu A. V. Friče*, kterou napadl Haussmann v září 1921 v básni *Očistovatel*²⁵⁾) nebo převzetí závěrečných veršů z básně *Kacír*²⁶⁾ z konce listopadu 1921 do 4. zpěvu („až si to stát vypije / jako stará Austrie“) mluví pro to, že *Občanská válka* mohla být napsána nejdříve na konci roku 1921, pravděpodobněji však až v první polovině r. 1922. V tomto kontextu má pak význam i narážka na čtyřleté čekání Kramářovo na vítězství kontrarevoluce v Rusku (ve 3. zpěvu), která sama o sobě by nebyla nesporným důkazem vzhledem k tomu, že časový údaj mohl být aktualizován při upravování starší básně pro knihu.

Za skutečný ideový (a vlastně i tematický) pendant ke *Karmínové gardě* považují teprve báseň *Sen*, byť nemá obdobné rozdělení na zpěvy. Důležitá je tím, že jsou zde generálně zesměšněny iluzorní velikášské plány Karla Kramáře a jiných krajně pravicových politiků na povalení Sovětského svazu za rozhodující účasti Československa, přičemž řešení budí dojem, že básník docházel k názoru o stabilitě sovětské moci.²⁷⁾

Ideově nejednoznačnějším dílem Haussmannovým je román *Velkovýroba ctnosti*, jakýsi materialistický protiklad Čapkovy *Továrny na Absolutno*.²⁸⁾ Zde je nemilosrdný útok veden přímo na podstatu kapitalismu i buržoazního politického zřízení, závěr pak nezakrytě vyznívá sympatií k bolševické revoluci v Rusku; Haussmann má dokonce pochopení i pro revoluční teror. Kapitoly o utopijské revoluci jsou většinou průhlednou parafrází událostí ruské revoluce; Haussmann je tak zaujat jejími ději, snahami o její potlačení, hrdinným odporem a tragikou utrpení hladovějícího lidu, že takřka ztrácí humor. Na rozdíl od *Ošklivé pohádky*, kde se mu revoluce jevila ještě jako něco vnějšího, cizorodého, s čím se ruský lid musel teprve sžítat, je zde Říjnová revoluce představena jako zákonitý důsledek neudržitelných poměrů za vlády Kerenského (v románu vystupuje jako Melenský); Haussmann zcela straní revolučnímu hnutí. V podmínkách, které konference kapitalistických států předloží utopijské revoluční vládě, jsou silnou nadšátkou zparodovány podmínky, které chtěly západní vlády vnutit sovětské vládě na Janovské konferenci na jaře 1922. Na rozdíl od sovětské vlády, která je odmítla, utopijská vláda v důsledku vyhladovění blokadou je nucena podmínky, znamenající její likvidaci, přijmout. Román končí obrazem plného podřízení země imperialistickým státům, do nichž plynou jako z kolonie všechny výsledky práce lidu. Objeví se tu jen malý paprsek naděje, že úmornou prací pro splnění nadiktovaných závazků si lid osvojí vytrvalost, která mu umožní za padesát či za sto let hospodářsky předstihnout celý ostatní přemilitarizovaný svět. V obraze udušené revoluce jde o umělcovo jízlivé domyšlení toho, kam by mohly věci dospět, kdyby sovětská vláda podmínky imperialistů přijala. Jenže v tísnivém vyznění díla je nesporně

obsažen i prvek Haussmannovy skepse; určitý dějinný skepticismus totiž vyjadřuje i poslední Haussmannova práce *O zklamaném zvědavci a čertu*, otištěná necelé dva měsíce před jeho smrtí.²⁹⁾

Třebaže ani závěr Haussmannova díla neznamená, že by satirik přímo splýnul s revolučním hnutím, vidíme, že k jeho pochopení urazil značný kus cesty. Krok za krokem, jak jej k tomu vedlo zamýšlení nad politickým vývojem, deziluze z poměrů v republice i studium státovědy, národohospodářství a filozofie, poctivě se probíjel k poznání zákonitosti revoluce; ve své kritice kapitalistického světa stál nakonec v podstatě na marxistických pozicích, byl však vzdálen aktivnímu dělnickému hnutí a scházela mu proto jeho optimistická historická perspektiva.

* * *

Stojí za povšimnutí, že revoluční tematika zvláštním způsobem ovlivnila i žánrovou strukturu Haussmannova díla. *H a u s s m a n n* byl svým základním rázem především satirický lyrik. Pěstoval epigramy, satirické monology, ódy, modlitby, interviewy, proslovy, písně apod.; větší skladby zabývající se politickou situací byly založeny na paralelismu projevů, vyznívající v útoky na všechny strany. Téma bolševické revoluce však přivádí Haussmanna k epice, a to jak v básnické tvorbě, tak v próze. V poezii se stal výrazem jeho poměru k revolučnímu dění v první řadě heroikomický epos. Všechny tři básně tohoto typu představují syntézu jeho satirického umění, v nich vrcholí jeho satirická verva. Lze proto říci, že setkání a potýkání s revolucí nebylo u Haussmanna jen záležitostí ideovou, nýbrž že bylo mimořádně inspirující a plodné i umělecky a v podstatné míře vlastně zajistilo jeho význam v české literatuře.

POZNÁMKY

1) Touto problematikou se blíže zabývám v první části své studie *Tři haussmannovské problémy*, Česká literatura 22, 1974, č. 4, str. 286—300.

2) Zdeněk Harsa, *Deníková zpověď Jiřího Haussmanna Jaký jsem*, Literární archiv 1, 1966, 249—252 (citát na str. 251).

3) Šibeničky 1, 1918—1919, č. 10, str. 74—75.

4) Např. Jiří Čutka, *O Jiřím Haussmannovi*, in: *O české satíře*, Praha, SPN 1959, 279—301.

5) *Zpěvy hanlivé*, Praha, Grosmann a Svoboda (1919), 65—66.

6) Srov. Tomáš Vojtěch, *Viktor Dyk a těšínská krize v letech 1918—1920*, Slezský sborník 69, 1971, č. 3, str. 239—252.

7) V básni *On*, Česká demokracie 1, 1917, č. 26, str. 4, 12/10.

8) Srov. o tom v knize Zdeňka Kárníka *Socialisté na rozcestí*, Praha, Svoboda 1968.

9) *Ave! Nebojsa 1*, 1918, č. 7, str. 4, 19/12; *Piseň bolu*, Šibeničky 1, 1918—1919, č. 17, str. 134, 12/12 1918.

10) Šibeničky 1, 1918—1919, č. 25, str. 196, 3/4 1919.

11) *Jiřího Haussmanna Divoké povídky*, Československé noviny 1, 1922, č. 98, 13. 7., str. 6, nepodepsáno.

12) K zaujetí Haussmannovu vůči řezníkům mohl přispívat i moment osobní — řezník mu přebral jeho první a poslední lásku.

13) Šibeničky 2, 1919—1920, č. 3, str. 22—23, 15/5 1919 (knižně ve *Zpěvech hanlivých*).

14) *Kladenská národní*, Smích republiky 1, 1919, č. 40, str. 7, 29/11, podp. J. H.; *Satanova zpověď*, Smích republiky 2, 1920, č. 1, str. 2—3, 1/1.

15) Šibeničky 2, 1919—1920, č. 18, str. 140, 28/8 1919.

16) Šibeničky 2, 1919—1920, č. 48, str. 378—379, 1/4 1920.

17) *Červen 3*, 1920—1921, č. 12, str. 133, 3/6 1920; knižně ve výboru *Divoké verše a prózy*, Praha, Čs. spisovatel 1963, usp. *Bohumil Svovzil*.

18) Srov. *Polské národní písně ve sbírce Zpěvy hanlivé*, z pozdější doby básně *Z polského mudrosloví*, Země 2, 1920—1921, č. 8, str. 231, 31/5 1921 (příloha Rarach).

19) *O některých škodlivých zvířatech v oblasti Československé republiky se vyskytujících*, *Kopřivý 14*, 1921, č. 31, str. 1—2; *Sovětská půjčka*, *Večerník Práva lidu* 10, 1921, č. 283, 16. 12., str. 3.

20) *Rarach 1*, 1921, č. 4, str. 38—39 a 45, 20/1.

21) *Básníkem snadno a rychle*, Země 2, 1920—1921, č. 9, str. 274, 30/6 1921 (příl. Rarach); *Vzorný spisovatel*, *Lidové noviny 29*, 1921, č. 637, 21. 12., str. 1—2 (knižně v *Divokých povídkách*, Praha, St. Minařík 1922).

22) *Uč se raději satíře!* In: Jiří Wolker, *Próza a divadelní hry*, Praha, SNKLHU 1954, 290—293 (Spisy Jiřího Wolkra, sv. 2).

23) Na konci února 1922 se v básni *Výtah z řeči prof. Mareše* (*Večerník Práva lidu* 11, 1922, č. 49, 28. 2., str. 3) postavil proti útokům na předsedu vlády E. Beneše a presidenta T. G. Masaryka.

24) Zvlášť výrazně jej vyslovil na konci roku 1921 ve fiktivním interviewu s B.

Šmeralem k prvnímu výročí prosincových událostí *Jubilejní retrospektiva*, Kopřivý 14, 1921, č. 49, str. 3.

²⁵⁾ Země 2, 1920—1921, č. 12, str. 390, 30/9 1921 (příl. Rarach).

²⁶⁾ Kopřivý 14, 1921, č. 47, str. 2.

²⁷⁾ Ještě na konci roku 1921 se jízlivě dotýkal hladu v Rusku a hospodářských potíží sovětské vlády — srov. básně *Sovětská půjčka* a *Jubilejní retrospektiva*, uvedené v pozn. 19 a 24.

²⁸⁾ Vztahem těchto dvou knih se zabývám v třetí části své studie *Tři haussmanovské problémy*, citované v pozn. 1.

²⁹⁾ Země 4, 1922—1923, č. 4, str. 58—59, 15/11 1922.

САТИРИК ИРЖИ ГАУССМАНН И РЕВОЛЮЦИЯ

Отношение Иржи Гауссмана (1898—1923) к революционному движению 1917—1922 годов прошло сложное развитие. Имея в виду чешское национальное движение, заинтересованное в военном разгроме Австро-Венгрии, Гауссмани симпатизировал Февральской революции, так как временное правительство, установленное в ее результате, продолжало сражаться с Германией и Австрией. Наоборот, тот факт, что советское правительство заключило мир и что многие оппортунистические проавстрийские политики относились к нему положительно, было главной причиной отрицательного отношения Гауссмана к ориентации России после Октябрьской революции. После возникновения ЧСР он хотел помочь стабилизации молодого демократического государства, поэтому он критиковал и корыстолюбие буржуазии и волнения рабочих, среди которых бывшие военнопленные, вернувшиеся из России, распространяли большевистские мысли. Однако в первой половине 1920 г. Гауссмани с восторгом комментировал разгром польской интервенции против Советской России и тогда он уже был за дружеские отношения к Советскому Союзу. После распада социал-демократии и после декабрьских событий 1920 г., когда столкновение революционных сил с буржуазным государством закончилось неудачей, Гауссмани начал выступать откровенно против большевиков; тогда стало более отрицательным и его отношение к советскому правительству. Однако в то же самое время Гауссмани защищал марксизм от нападения реакции. Антикоммунистические формулировки исчезают из его произведений в первой половине 1922 г.; в своем собрании сатирических стихотворений „Гражданская война“ он борется прежде всего с консерватизмом буржуазии, напуганной большевизмом и мечтающей о свержении советского правительства в России. Однако он не полностью согласен с коммунистическим движением. Полностью антикапиталистическое и антибуржуазное направление характерно для последнего произведения Гауссмани, для его романа „Крупное производство добродетели“, в заключительной части которого он выражает свое положительное отношение к Октябрьской революции; однако он не полностью отказался от своего исторического скепсиса. Тема революции оказала большое воздействие и на жанровое оформление творчества Гауссмани. Она привела его к эпическим стихотворениям (прежде всего к героико-комической поэме) — и к его первым рассказам.

